

УДК 657.372

Моценський С.Г.
аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН БІЗНЕСУ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

ACCOUNTING BALANCE AS A MEANS OF COMMUNICATION OF STAKEHOLDERS OF BUSINESS IN AN INFORMATIONAL ECONOMY

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано необхідність розвитку бухгалтерського балансу в інформаційній економіці з урахуванням впливу інституційного середовища на розкриття інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання. Узагальнено чотири групи рушійних сил, що сприяли розвитку балансознавства. Визнано представників англо-американської бухгалтерської школи ініціаторами розвитку комунікативно-аналітичної компоненти бухгалтерського балансу. Розкрито моделі балансу, що набули поширення в міжнародній практиці. Аргументовано необхідність балансового моделювання в напрямі поглиблення аналітичних властивостей балансової інформації.

Ключові слова: бухгалтерський баланс, інформаційна економіка, суспільні групи впливу, моделювання балансу, аналітична компонента балансу.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована необходимость развития бухгалтерского баланса в информационной экономике с учетом влияния институциональной среды на раскрытие информации о финансовом состоянии предприятия. Обобщены четыре группы движущих сил, которые способствовали развитию балансоведения. Представители англо-американской бухгалтерской школы признаны инициаторами развития коммуникативно-аналитической компоненты бухгалтерского баланса. Раскрыты модели баланса, которые получили распространение в международной практике. Аргументирована необходимость балансового моделирования в направлении углубления аналитических свойств балансовой информации.

Ключевые слова: бухгалтерский баланс, информационная экономика, общественные группы влияния, моделирование баланса, аналитическая компонента баланса.

ANNOTATION

In the article necessity of the balance sheet development in the information economy with the influence of the institutional environment for information disclosure about the entity financial condition have been substantiated. Four groups driving forces which contributed to the balancing development have been generalized. US accounting school representatives the initiators of the development of the balance sheet communicative-analytical component have been recognized. The balance sheet models that got distribution in international practice have been discovered. The balance modeling necessity in the direction of the analytical properties deepening balance sheet information have been argument.

Keywords: balance sheet, information economy, social influence groups, balance modeling, analytical balance component.

Постановка проблеми. Глобальні зміни в світовій економіці та інформаційномісткий вектор розвитку постіндустріального суспільства обумовлюють зростання значимості інформаційних ресурсів. Інформатизація, побудова економіки знань та суцільна комп'ютеризація рутинних облікових операцій змінюють роль бухгалтер-

ського обліку, перетворюючи його з фіксатора фактів господарського життя та надання інформації в ретроспективі на достовірне, надійне джерело оперативної інформації в режимі реального часу. Саме фінансова звітність як складова бухгалтерського обліку підприємств надає повну, правдиву та неупереджену інформацію широкому колу як зовнішніх, так і внутрішніх користувачів щодо стану активів, зобов'язань, капіталу, доходів, витрат, результатів діяльності, руху грошових коштів для прийняття рішень. Основне змістове навантаження для характеристики майнового та фінансового стану підприємства, без сумніву, несе бухгалтерський баланс. Моделювання балансу прямо залежить від інтересів його користувачів, причому кожний споживач намагається вирішувати свої завдання, а суперечності, які виникають між інтересами користувачів, порушують логічний розвиток принципів, що використовуються під час моделювання балансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інформаційної економіки висвітлена в працях таких зарубіжних науковців, як Ф. Махлуп, М. Порат, Е. Тоффлер, Й. Масуда, М. Кастельс, Дж. Стігліц, які загалом інформаційною визнають економіку, якій притаманні розвиток глобального інформаційного простору, широке поширення інформаційних систем і технологій, зростання ролі інформації і знань в суспільстві. Еволюція балансу та різні підходи до інтерпретації балансу як основної категорії рахівництва висвітлені в наукових працях Е. Шмаленбаха, І. Шера, Ж. Рішара, Я.В. Соколова. Побудову балансу за Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і фінансової звітності вивчали багато вітчизняних науковців, серед яких слід назвати С.Ф. Голова, В.М. Костюченко [1], В.А. Кулик [2], Л.В. Чижевську [3], Р.К. Шурпенкову [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на потужний розвиток інформаційної економіки в постіндустріальному світі, роль бухгалтерського балансу як засобу комунікації зацікавлених сторін бізнесу досліджена недостатньо. Подальший розвиток системи бухгалтерського обліку в умовах інформаційної економіки потребує критичного

переосмислення його теоретичних засад, насамперед інструментарію обліку, елементів його методу, зокрема інформаційного навантаження бухгалтерського балансу, що підтверджується результатами тематичного аналізу праць вітчизняних науковців.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних пропозицій щодо розвитку комунікативно-аналітичної компоненти бухгалтерського балансу в інформаційній економіці, що враховує вплив інституційного середовища на розкриття інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В інформаційній економіці успішність діяльності суб'єктів господарювання безпосередньо залежить від їх здатності генерувати, обробляти й ефективно застосовувати фінансову інформацію, засновану на знаннях середовища функціонування. За допомогою бухгалтерського балансу забезпечується можливість представлення майнового і фінансового стану підприємства в грошовій оцінці на певний момент. В основі такого представлення лежить основне правило балансу: рівність господарських засобів (активів) і джерел їх утворення (суми капіталу і зобов'язань).

У широкому розумінні баланс є об'єктивно наявною постійною рівністю між підсумками дебетових і кредитових оборотів, а також залишків за бухгалтерськими рахунками, яка зумовлена застосуванням принципу подвійного запису. У вузькому розумінні баланс – це основна форма фінансової звітності, де відображаються та узагальнюються стан і структура ресурсів підприємства (активів) та джерел їх формування (пасивів), а також яка є основним джерелом аналізу фінансового стану підприємства [5, с. 10].

Помітною особливістю інформації, узагальненої в балансі, є її синтетичний характер, що дає змогу розглядати баланс як інформаційну систему. З одного боку, баланс є засобом управління, а з іншого – методом узагальнення та отримання інформації про стан господарської системи. Сучасна форма балансу має вид зведеної таблиці, в якій відображаються два рівнозначні поняття, а саме активи, тобто ресурси, які має у своєму розпорядженні підприємство, та джерела їх утворення.

Моделювання балансу та його зміст прямо залежать від мети його складання. Дискусія про мету складання бухгалтерського балансу на

початку ХХ ст. стала основою розвитку нового напрямку бухгалтерського обліку, а саме балансознавства, метою якого є встановлення принципів та норм побудови бухгалтерського балансу різних господарств, методів дослідження господарської діяльності на основі балансу. Цей напрям знаходився в руслі досліджень, що проводилися в ті роки вченими різних країн у сфері рахівництва як практичної діяльності, в результаті якої генерується такий продукт, як звітність, потенційно придатний для формування судження про фінансовий стан і можливості господарюючого суб'єкта. Отже, бухгалтерський баланс трактувався як інструмент, що слугує засобом комунікації і є інформаційною основою для обґрунтування рішень фінансового характеру щодо цього суб'єкта.

В.В. Ковальов виділяє чотири групи рушійних сил (зацікавлених осіб), що сприяли розвитку балансознавства як нового науково-практичного спрямування в обліку (табл. 1).

У контексті юридичної традиції отримав розвиток процедурний напрям в обліку, розроблений представниками німецької школи. Німецька школа формалізувала облік, намагаючись звести процедуру обліку до заздалегідь заданих схем та формул. Всі облікові процеси полягали у виведенні сальдо рахунків [7]. Щодо балансу, то для німецької школи було характерним його механістичне трактування, тому представниками цієї школи було розвинуто ідеї статичної, динамічної, органічної та кінетичної балансових теорій. Революція, здійснена провідним німецьким теоретиком бухгалтерського обліку Е. Шмаленбахом в розумінні функцій бухгалтерського балансу, полягала у визначенні активів (за винятком монетарних статей) як «витрат, які ще не стали доходами», а пасивів – як «доходів, які ще не стали витратами» [8, с. 309]. Саме такий підхід дав змогу повністю підпорядкувати складання балансу фірми розподілу доходів і витрат по звітних періодах з метою обчислення прибутку або збитку, отриманого фірмою в ці періоди.

З появою теорії фірми баланс розглядається з двох точок зору: з позиції власників капіталу та з позиції адміністрації підприємства, тобто тих, хто управляє наданим капіталом. З появою акціонерних товариств власники акцій почали віддалятися від поточного управління профінансованими ними господарськими суб'єктами, вони переставали мати доступ до внутрішньої інформаційної бази, а тому їх інформаційні

Таблиця 1

Групи рушійних сил розвитку балансознавства [6, с. 325–326]

Група	Потреби
Представники бухгалтерської науки	Зміцнення значущості бухгалтерії в системі наукових знань.
Юристи	Баланс – один з найважливіших елементів доказової бази в майнових суперечках в суді.
Бізнесмени	Баланс – засіб комунікації.
Власники та менеджери	Баланс – звіт про фінансовий стан на дату звітного періоду, база для прийняття управлінських рішень.

потреби почали обмежуватися оприлюдненою звітністю. Саме представники англо-американської бухгалтерської школи виступили ініціаторами розвитку комунікативно-аналітичної компоненти бухгалтерського балансу.

Отже, користувачі зацікавлені передусім у певній аналітичності балансу. Не випадково в міжнародних та національних стандартах з бухгалтерського обліку обумовлюється мінімальний набір даних, які повинні бути відображені в основних звітних формах. Цей набір даних дає змогу отримати досить детальну характеристику фінансового стану, проте часто баланс певним чином трансформують з метою підвищення його аналітичності. Міжнародні стандарти фінансової звітності не пропонують обов'язкових форматів балансу, визначаючи лише перелік статей, які підлягають розкриттю у складі трьох найважливіших елементів звітності, а саме активів, зобов'язань, капіталу.

У світовій практиці балансовому звіту відводиться основна роль, однак його структура, порядок розміщення розділів та ступінь їх деталізації мають багато варіантів. Європейські директиви (зокрема, Четверта) пропонують використовувати вертикальні та горизонтальні форми балансу та містять загальні рекомендації відображення елементів звітності. МСФЗ та МСБО не визначають формат балансу, тому суб'єкти господарювання можуть самостійно вибирати форму подання інформації про фінансовий стан, якщо інше не передбачено законодавством. Моделі балансу, що набули поширення в міжнародній практиці, узагальнено в табл. 2.

Необхідно підкреслити, що перша форма поширена в країнах, які застосовують модель обліку англосаксонського типу (США, Велика Британія, Канада). В цій формі баланс представлений так, що дає змогу виявити платоспроможність підприємства. Статті активу розташовуються за ступенем зменшення ліквідності, а пасиву – за ступенем зменшення строковості платежів. Друга форма звіту, яка застосовується в країнах континентальної моделі обліку (Германія, Бельгія, Італія, Греція), класифікує статті балансу (переважно, пасив) відповідно до юридичних критеріїв. У цьому випадку пасив балансу поділяється на дві частини, такі як власний капітал та зобов'язання. Третя форма звіту – французький варіант побудови балансу – дає змогу побачити такі показники, як чисті активи (власний капітал), робочий капітал або чисті оборотні активи (різницю між поточними активами та поточними зобов'язаннями), які є

важливими індикаторами ліквідності фінансового стану підприємства.

Варто зауважити, що бухгалтерська англо-американська школа розвивається в персоналістичному і інституціональному напрямках. Всі персоналісти виходили з того, що баланс повинен бути описаний таким рівнянням: $A = Z + K$, тобто весь пасив становить органічне ціле. Інституціоналісти вважали, що це не так, тому що не можна змішувати своє і чуже. Тому вони вважали, що в основі обліку повинно лежати не балансове, а капітальне рівняння: $A - O = K$.

Вертикальні моделі є незвичними для вітчизняної практики. Вітчизняний баланс має горизонтальну форму, в основу якої покладено формальне рівняння подвійності. Розділи активу виділено залежно від строків їх використання, виділення розділів у пасиві орієнтовано на юридичний підхід (окремо показано власний та позиковий капітал) з одночасним поділом зобов'язань за строками погашення на довгострокові та короткострокові. Причому розділи розташовані в порядку зменшення строків погашення: спочатку показаний власний капітал, потім представлені довгострокові та поточні зобов'язання.

Що стосується порівняння вітчизняного балансу з варіантами формату балансу різних країн, то найбільш споріднена для нашого балансу форма американського та російського балансів. Значно відрізняються від вітчизняного балансу британський і французький варіанти формування балансу. Більшість компаній Великобританії складає баланс з точки зору акціонерів, але це називають суто британським поглядом на бухгалтерію. В більшості інших країн загальний підсумок активів і пасивів відводиться з точки зору всіх юридичних і фізичних осіб, які склали свої гроші в дану компанію, незалежно від того, була ця інвестиція прямою або опосередкованою.

Тенденція розвитку балансу в інформаційній економіці супроводжується впливом інституційного середовища на розкриття інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання. Така тенденція з'являється тому, що відбувається заміна концепції власності на ресурси, що була панівною в індустріальній економіці, концепцією контролю суспільних інституцій над ресурсами, що стає пріоритетною в інноваційній економіці. За такої тенденції сучасний формат балансу не дає змогу здійснювати своєчасний контроль змін у фінансовому стані суб'єкта господарювання групами впливу для прийняття виправданих рішень. За збільшення

Таблиця 2

Моделі балансу, які застосовуються в міжнародній практиці [9]

Форма балансу	Рівняння, на якому заснована структура балансу
1. Горизонтальна	Активи = Зобов'язання + Власний капітал
2. Вертикальна	Активи = Зобов'язання + Власний капітал
3. Вертикальна	Активи – Зобов'язання = Власний капітал

кількості інформаційних запитів різних груп користувачів фінансової звітності і вдосконалення інформаційних технологій потребує зміни формат бухгалтерського балансу в бік поглиблення його аналітичних можливостей. Такий підхід уможлиблює отримання своєчасної інформації для ідентифікації невідповідності господарських процесів підконтрольного економічного суб'єкта наміченим цілям суспільних груп впливу і дає змогу прийняти правильне рішення в режимі реального часу.

Висновки. Бухгалтерський баланс посідає одне з центральних місць у науковій концепції обліку та вважається найбільш універсальною формою фінансової бухгалтерської звітності. Бухгалтерський баланс є важливим джерелом інформації економічного аналізу господарської діяльності підприємства, відображає синтезовану інформацію про результати цих процесів, яка потім диференціюється в різних формах звітності. В будь-якій інформаційній системі дані, що накопичуються і генеруються інформаційною системою, є цінними лише тоді, коли їх можна використовувати для прийняття необхідних рішень. В інформаційній економіці важливим об'єктом дослідження стає розробка концепції балансового моделювання в напрямі поглиблення аналітичних властивостей балансової інформації, що дасть змогу своєчасно вирішувати проблеми управління власністю і приймати адекватні інвестиційні рішення в найкоротші терміни усіма зацікавленими сторонами бізнесу суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голов С.Ф. Бухгалтерский учет и финансовая отчетность по международным стандартам / С.Ф. Голов, В.Н. Костюченко. – 3-е изд., перераб. и доп. – Х. : Фактор, 2013. – 1059 с.
2. Кулик В.А. Бухгалтерський баланс: минуле, сучасне, майбутнє : [монографія] / В.А. Кулик. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – 186 с.
3. Чижевська Л.В. Бухгалтерський баланс: теорія і практика (на матеріалах підприємств Житомирської області) : автореферат дис. ... канд. екон. наук / Л.В. Чижевська. – К. : Нац. аграр. ун-т., 1999. – 18 с.
4. Шурпенкова Р.К. Баланс як основне джерело інформації для прийняття управлінських рішень / Р.К. Шурпенкова, І.В. Демко // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК. – 2013. – № 20 (1). – С. 167–173.
5. Ганусич В.О. Основні тенденції формування структури балансової рівності та змістового навантаження підсумку (валюти) балансу в історичному аспекті / В.О. Ганусич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Економіка». – 2003. – Вип. 13. – С. 181–185.
6. Ковалев В.В. Финансовая отчетность. Анализ финансовой отчетности (основы балансоведения) : [учеб. пособие] / В.В. Ковалев, В.В. Ковалев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2006. – 432 с.
7. Шерр И.Ф. Бухгалтерия и баланс / И.Ф. Шерр ; пер. с нем. С.И. Цедербаума. – М. : Экономическая жизнь, 1925. – 575 с.
8. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : [учеб. пособ. для вузов] / Я.В. Соколов. – М. : Аудит: ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
9. Давидов Г.М. Звітність підприємств : [навч. посіб.] / Г.М. Давидов, Н.С. Шалімова. – К. : Знання, 2010. – 623 с.